
ANDREJ ILC

Vse prebere(m) brez razlike, tudi vejice in pike *O fenomenu Maček Muri*

»Založništvo je res ena čudna panoga. Kot bi dejal Ray Charles: 'Nobenmu kurcu se ne sajna, kuga bo zares zažgal.'«

Will Ferguson: *Sreča*^{*}

Uspešnice so, naj je to komu vseh ali ne, pomemben del vsake založniške pokrajine, tudi slovenske. In čeprav nedvomno drži, da imajo pravi založniki tudi drug(ačn)e, denimo estetske motivacije, so uspešnice nekakšna založniška hrbtenica. Velike aktualne uspešnice privabljajo v knjigarne tudi ljudi, ki običajno tja ne zahajajo, s tem pa je vsaj potencialno ustvarjena možnost, da bodo iz velike knjižne ponudbe izbrali še kaj. Po drugi strani pa so za vsakega založnika vsaj tako pomembne tudi (dolgo)trajne uspešnice (longsellers), ki tvorijo tako imenovani »železni repertoar« (backlist), s svojo kontinuirano in zanesljivo prodajljivostjo, ki se izraža v velikem številu ponatisov in veliki skupni nakladi, pa omogočajo zasnovno, razvoj in objavo novih knjižnih projektov.

Med najuspešnejšimi knjigami založbe Mladinska knjiga že na prvi pogled izstopajo knjige za otroke, med njimi pa predvsem slikanice, ki so bile od samega začetka nekakšen osnovni žanr »celovitega uredniškega projekta«, kot je pionirska prizadevanja Kristine Brenkove na področju otroških knjig poimenovala Marjana Kobe. Levstikov *Martin Krpan* z ilustracijami Toneta Kralja iz leta 1954 je s skupno naklado preko 250.000 izvodov še danes največja založbina uspešnica, vendar se ji počasi bližata dve po času nastanka mlajši slikanici.¹ *Muca copatarica* Ele Peroci z ilustracijami Ančke Gošnik Godec je v slikaniški obliki prvič izšla leta 1963, nato pa, kot priča zaporedje ponatisov, skozi desetletja zlagoma pridobivala današnji status brezčasne klasike in uspešnice. Nekaj podobnega velja tudi za Kovičevega *Mačka Murija* (1975) z ilustracijami Jelke Reichman, ki je z 29 (devetindvajsetimi!) ponatimi in 200.000 izvodi skupne naklade – glede na čas prve objave – nemara celo največja slovenska slikaniška uspešnica vseh časov (ravno v času nastajanja tega teksta ponovno zaseda prvo mesto na lestvici najbolj prodajanih knjig v največji slovenski knjigotrški mreži), zato si ob svoji petdesetletnici zasluži

¹ Pomemben dejavnik za tako izstopajoče visoke skupne naklade omenjenih slikanic je na videz banalno dejstvo, da so bile od izida dalje v programu MK dostopne ves čas, medtem ko ste denimo Tone Pavček (*Juri Muri v Afriki*) in Svetlana Makarovič (*Sapramiška, Pekarna Mišmaš*) občasno, včasih tudi za desetletje in več, prekinjala sodelovanje z založbo, s tem pa so skupne naklade njunih uspešnic nižje, kot bi lahko bile.

posebno pozornost. Namen tega besedila ni ugotavljati, kdo je (naj)bolj zaslužen za tako dolgoživo uspešnost *Mačka Murija*, temveč, nasprotno, osvetliti poglobitve dejavnike, ki so, ob še kaki srečni okoliščini, v součinkovanju zaslužni za ta fenomen.

Jelka Reichman se je v nedavnem pogovoru² spominjala okoliščin nastanka *Mačka Murija*, ki je v decembru leta 1975³ izšel kot povsem običajna slikanica v za tiste čase standardni nakladi 10.000 izvodov. Leta 1977 je sledil prvi ponatis v isti nakladi in potem leta 1980 še eden. Kovič in Reichman sta bila takrat že uveljavljen ustvarjalni par z ilustrirano uspešnico *Moj prijatelj Piki Jakob*, ki je v knjižni obliki s črnobelimi ilustracijami leta 1972 najprej izšla pri tedanji založbi Borec, nekaj let pozneje (1977) pa jo je objavila še Mladinska knjiga. Ilustracije niso bile več črno bele, temveč barvne, a to ni bila edina sprememba. »*Osredotočila sem se predvsem na medvedka, naslikala velike barvne ploskve. (...) Takrat se je pri mojem ustvarjanju nekaj spremenilo. Ni šlo zgolj za upodobitev napisanega, temveč za samostojen prispevek.*«⁴ Še bolj se je omenjeno izrazilo pri *Mačku Muriju*, saj je šele ilustratorkin prispevek naredil iz *Mačka Murija* z odraslim protagonistom otroško knjigo, iz samega Murija pa malodane slikaniškega superzvezdnika, ki mu zgolj nekaj »malenkosti« prepričuje, da bi si s svojo blagovno znamko pokoril svet.⁵ Jelka Reichman se ne spominja posebnosti v zvezi z nastankom in izidom slikanice, izpostavlja pa svojo odločitev, da se pri Muriju in drugih odraslih protagonistih ni zmenila ne za literarno predlogo ne za dejanske mačje proporce, temveč jih je upodobila kot (domišljjske) otroške like. Med ilustracijami pa postavlja daleč pred vse naslovno, ki je po svoji ikoničnosti nedvomno primerljiva z najimenitnejšimi svetovnimi zgledi, denimo z Ungererjevimi *Tremi razbojniki* (Mladinska knjiga, 2010) ali Sendakovo *Tja, kjer so zverine doma* (Mladinska knjiga, 2013). Zato se zdi upravičen sklep, da *Maček Muri* dolguje pomemben del svoje dolgoživosti ravno kongenialni likovni upodobitvi in da verjetno nikoli ne bi dosegel tako množične priljubljenosti, če bi denimo tudi slikanico krasile podobe, ki jih je za ovitek zvočne verzije ustvaril Kostja Gatnik, čeravno je njegova likovna realizacija nemara zvestejša literarni predlogi.

Seveda pa to nikakor ne zmanjšuje pomembnosti besedila, brez katerega pač slikanice ne bi nikoli bilo. Tudi Kajetan Kovič je v letih, ko je (na)pisal *Mačka Murija*, doživljal pesniško transformacijo, katere vrhunski izraz je bila zbirka *Labrador*, objavljena leta 1976. A če je v *Labradorju* opustil rime in metrično pravilnost, značilno za večino njegovih dotedanjih (in tudi poznejših) pesmi, so prav rime glavni adut *Mačka Murija* (ta občutek je nemara še okrepila poznejša

2 Za potrebe tega članka sem v mesecu marcu 2025 opravil krajša pogovora z Jelko Reichman in Jerkom Novakom.

3 Marjana Kobe omenja »močno konkurenco v okvirih iracionalne pripovedne proze za mladino«, saj so bile med vidnejšimi knjigami tistega leta tudi *Jure kvak-kvak* Saše Vegri in *Kostje Gatnika, Zverinice z Večne poti* Polonce Kovač in *Melite Vovk Štih ter Kam pa kam, kosovirja?* Svetlane Makarovič in Lidije Osterc. (Marjana Kobe. (2012). Na meji med resničnostjo in domišljijo. Kovičeva pripovedna proza za otroke. V K. Kovič, *Kako se vrtijo ure* (str. 247). Mladinska knjiga.)

4 Reichman, J. (2019). *Rasla je Jelka: najlepše pesmi s podobami Jelke Reichman* (1. natis). Mladinska knjiga. str. 360.

5 Zanimivo je, da kljub dejstvu, da že dolgo vemo za slikaniško specifiko, ki je v monolitiski sprjetosti besedila in ilustracij, ilustratorkega imena prvih nekaj desetletij ni bilo na naslovnici. Verjetno je to pripisati tudi tradicionalni slovenski privilegiranosti besede nad podobo, ki se je v primeru slikanic dolga leta izkazovala tako v predolgih besedilih kot v upoštevanju zakonitosti slikaniškega žanra.

uglasbitev). Zdi se celo, da je prozni del besedila bolj v povezovalni funkciji med posameznimi pesmimi, da gre prej kot za sklenjeno celoto za venček prizorov iz življenja naslovnega junaka, za tiste čase sicer zelo provokativen lik boemskega pisatelja. A čeravno *Maček Muri* ne dosega sklenjenosti nekaterih drugih avtorjevih del za otroke, kot so *Moj prijatelj Piki Jakob*, *Zmaj Direndaj* (1981) ter *Pajacek in punčka* (1984), so se v njem, ob samoumevni slogovni izbrušenosti, očitno idealno uravnotežili nekateri Kovičevi avtopoetski nazori⁶. »Ta maček je za otroke od 3. do 90. leta, vsak lahko nekaj najde v njem, in če najde v njem svoje otroštvo, sem naredil največ, kar sem lahko,« je nekoč izjavil in dejansko se ima Muri za del svoje popularnosti zahvaliti tudi dejstvu, da je preko uglasbitve zlezel pod kožo tudi odraslim.

Tretji ključni del Murijevega fenomena je torej uglasbitev Jerka Novaka v vokalni (Neca Falk) in kitarški (Jerko Novak) izvedbi. Tudi v tem primeru so se zvrstili nekateri dogodki, ki so leta 1984 pripeljali do kasete *Maček Muri in Muca Maca*.⁷ Jerko Novak se spominja, da sta se z Neco Falk prvič srečala s Kovičovo poezijo leta 1978 pri gledališkem projektu v Slovenskem mladinskem gledališču. Novakove uglasbitve so sprva izvajali igralci, pozneje pa jih je odpela Neca Falk in tako je nastal prvi skupni projekt *Zlata ladja* (1981). Leta 1982 je nastala radijska igra, v kateri so se pojavile prve uglasbitve Murijevih pesmi, ki se od danes znanih ne razlikujejo zgolj po tem, da jih pojejo igralci, temveč tudi po radikalno drugačni glasbeni izvedbi (naslovna uspešnica denimo v ritmu sambe). Do končne realizacije zvočnega zapisa z dvanajstimi Murijevimi songi (v slikanici jih je zgolj pet, druge je Kovič napisal naknadno) je naposled prišlo marca leta 1984 v enem tistem srečnih trenutkov, ko se je vse postavilo na idealno mesto in je ekipa vrhunskih glasbenikov na čelu s sveže diplomiranim klasičnim kitaristom Jerkom Novakom in pevko Neco Falk v enem tednu posnela celoten material, ki s svojo izvedbeno navdahnjenostjo, razgibanostjo in slogovno raznovrstnostjo še danes deluje sveže. Glasbena verzija je začela nemudoma učinkovati, skupna naklada zvočnih nosilcev, ki jo je nemogoče ugotoviti, verjetno ne zaostaja za slikanico, ekipa pa je izvedla na stotine koncertov. Od tu dalje lahko govorimo o fenomenu Mačka Murija, ki se je do danes pojavil še v številnih drugih inkarnacijah, ki so bolj ali manj uspešno utrjevale njegov sloves.⁸ Tako knjiga kot kasete sta dobila nadaljevanji (*Mačji sejem* oziroma *Mačje mesto*), ki pa se jima po priljubljenosti nista nikoli približali. Luč sveta so ugledali še drugi knjižni derivati, od kartonk do pobarvank in koledarjev, pa digitalna interaktivna slikanica, linija oblačil,

6 »Pisati poezijo ali literaturo za otroke ni nič drugega kot pisati poezijo ali literaturo nasploh. Mladinska književnost je ena izmed vrst književnosti, ki ima prav tako svoje zakonitosti, kot jih ima vsaka poezija, proza ali dramatika. Dobra mladinska knjiga je prav tako zanimiva za otroka kot za odraslega. Podcenjevanje mladinske književnosti kot drugorazredne vrste, ki jo lahko piše vsak, je podcenjevanje literarnega dela nasploh.« (Kovič, K. (1977). Moj pogled na književnost za otroke. *Otrok in knjiga*, 6, 24–26.)

7 Zvočne kasete so bile v tistem času zelo priljubljeni nosilci zvoka, saj se je povsod našel kak kasetofon, ki je otrokom v nedogled predvajal priljubljene pesmi ali pravljice. Muri je bil pozneje objavljen tudi v formatu cedeja, šele nedavno pa tudi v obliki vinilne plošče.

8 Med njimi omenimo radijsko igro *Maček Muri: pravljica* (Nika records, 2000) v režiji Rosande Sajko, gledališko predstavo *Maček Muri* (besedilo Kajetan Kovič, songi Jerko Novak, režija Matjaž Latin, premiera 6.10.2007, SLG Celje; *Miniserija Muri*, pet epizod – 2013, 2017, 2018, 2020, 2023, režija Boris Dolenc (1), Jernej Žmitek (2, 3, 4, 5), scenarij Sandra Ržen, Jernej Žmitek (2, 3, 4, 5), Boris Dolenc (1, 2, 3), Jernej Celec (3, 4), likovna podoba Matej Lavrenčič, Tilen Javornik (4, 5) – Jernej Žmitek je leta 2020 prejel stanovsko nagrado DSAF za najboljšo režijo za četrto epizodo serije *Maček Muri – Tekma*.

animirana miniserija, celo nekaj prehrambenih izdelkov je šlo v promet. A vse to ni niti za trenutek zasenčilo čara slikanice in glasbene izvedbe. S precejšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da bi bil Muri, če bi se rodil kje drugje, svetovna zvezda in veličastno donosna blagovna znamka, a morda je vseeno bolje, da je ostal nekako prizemljen in zgolj »naš« in se ni izgubila njegova pristno razorožujoča simpatičnost. Nekdanji likovni urednik pri Založbi Mladinska knjiga Pavle Učakar je ob Murijevi štirideseti obletnici razmišljal takole: *»Uspeh Murija je nenavaden. Ali je bila odločilna enostavnost sloga in močne barve, kar je bilo v času njegovega nastanka nekaj predrznega, ali simpatičnost likov in njihova meščanska nonšalanca, izbrušenost pesmi in besedila ali izjemna glasba Jerka Novaka in Nece Falk Verjetno vse skupaj, vsekakor pa je bila drugačnost slikanice tista, ki je dolila olje na ogenj. Ogenj, ki še danes gori z vsem žarom.«*⁹ Nekaj podobnega bi lahko rekli tudi zdaj, deset let kasneje, ko Muri še vedno ostaja (t)isti frajer, ki se ne meni za emšo in povezuje vse generacije. V svetu, ki mu primanjkuje vsakršne gotovosti in verjetnosti, Muri enostavno je.

9 Reichman, J. (2019). *Rasla je Jelka: najlepše pesmi s podobami Jelke Reichman* (1. natis). Mladinska knjiga. str. 361.